

Makten, æren og samvittigheten

- om barnevernets dilemmaer i omsorgsovertagelser

Bacheloroppgave i sosialt arbeid

Kandidatnummer: 5054

Emnekode: SOS-304

Kull: 11SOSHEL

Antall ord: 8.018

Dato: 5. mai 2014

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	3
1.1 Tema, relevans og forforståelse	3
1.2 Problemstilling og avgrensning.....	5
1.3 Oppgavens oppbygning	6
2 Metode	7
2.1 Teori integrert i drøftingen	7
2.2 Metodekritikk.....	7
2.3 Teoriutvalg.....	8
3 Begreper og lovgrunnlag	10
3.1 Barnets beste	10
3.2 Det biologiske prinsipp.....	11
3.3 Omsorgsovertagelse.....	11
3.4 Etske dilemmaer	12
4 Drøfting	14
4.1 Det biologiske prinsipp og hensynet til barnets beste	14
4.1.1 <i>Det biologiske prinsipp tolket ulikt</i>	14
4.1.2 <i>Biologi på tross av omsorgsovertagelse</i>	15
4.1.3 <i>Oppfølging av biologiske foreldre</i>	16
4.2 Klientifisering og stigmatisering.....	17
4.2.1 <i>Fire trekk i en klientifiseringsprosess</i>	17
4.2.2 <i>Foreldrenes skamfølelse og samfunnets stigmatisering</i>	18
4.2.3 <i>Barnevernets kategorisering av egne klienter</i>	20
4.3 Den vanskelige dobbeltrollen mellom makt og hjelp.....	21
4.3.1 <i>Ulike typer makt</i>	22
4.3.2 <i>Makt, tvang og medvirkning</i>	23
4.3.3 <i>Erkjennelsen av makt</i>	24
5 Avslutning	25
Litteraturliste	27

1 Innledning

1.1 Tema, relevans og forforståelse

Temaet for denne oppgaven er barnevern. Jeg ønsker å se nærmere på saksbehandlers rolle i kryssfeltet mellom barnets beste og hensyn til foreldrene i barnevernssaker som går til omsorgsovertagelse. Barnevernet omtales ofte i media, og som oftest på en negativ måte. Stadige oppslag i aviser og debatter i andre medier setter søkelyset på barnevernets gjøren og laden. På den ene siden kritiseres de for å gripe inn for sent og for lite, og at hjelpetiltak blir forsøkt for lenge uten bedring. På den andre siden kritiseres de for at de handler for raskt og for inngripende, og at de utøver unødige makt både overfor barn og foreldre.

Når det foreligger såpass motsetningsfylte forventninger til barneverntjenestens forvaltning, må det foretas avveininger, og det er saksbehandleren som i det daglige må foreta disse avveiningene. De står overfor krav og forventninger om faglighet, saklighet og forutsigbarhet. Barnevernet skal både sørge for at barnas behov er i fokus, og samtidig bidra til at foreldrene så langt som mulig er i stand til å ta ansvar for egne barn. Begge parter skal sikres en rettferdig og forutsigbar behandling (Kroken, 2012:8).

Saksbehandlere i barnevernet sitter i en mellomposisjon og skal forvalte og håndheve lover og regler som er vedtatt på et høyere nivå. Det praktiske ansvaret overføres fra politikk til profesjon, noe særlig Micheal Lipsky har beskrevet i sin studie fra 1980. Det å skulle håndheve Lov om barneverntjenester, hvor det først og fremst er barnet det handler om, men også foreldre og fosterforeldre, må ofte føles som å balansere på en knivsegg. For den enkelte saksbehandler innebærer det utstrakt bruk av skjønn og tolkning, men med stadig begrensede ressurser – både i form av tid og penger. Samtidig er det disse menneskene som sitter nærmest klientene, ofte i en nær og personlig relasjon, noe som kan skape negative effekter eller utilstiktede konsekvenser. Jeg er opptatt av dobbeltrollen saksbehandleren får idet han eller hun både skal ivareta barnet, men også foreldrene i og etter en omsorgsovertagelse.

Ifølge Statistisk Sentralbyrå var det i 2012 8.995 barn som var under barnevernets omsorg, og av disse var 510 nye dette året. Av alle 53.200 barn som hadde tiltak fra barnevernet i 2012, var 17 prosent på omsorgstiltak. Grovt sett kan man si at rundt 10 av 1000 norske barn og

unge mellom 0 og 22 år er under omsorg av barnevernet (SSB, 2013). Hvis man tar utgangspunkt i at de fleste barn har to foreldre, så er det altså nærmere 18.000 foreldre i Norge som har blitt fratatt omsorgen for sine barn. Riktignok er det flere tilfeller hvor det kun er én forelder (som oftest mor) som har foreldreansvar, men det er likevel snakk om et betydelig antall mennesker som opplever og lever i denne situasjonen.

Temaet er relevant, først og fremst for å øke barnevernarbeidernes egen bevissthet omkring sin yrkesutøvelse, men også for verden omkring. Bevisstheten er viktig for å unngå maktmisbruk eller unødige krenkelser av mennesker i sårbare situasjoner. Dette er også understreket i FO's yrkesetiske grunnlagsdokument, punkt 3-1:

Helse- og sosialfaglig arbeid utøves i møte mellom mennesker. Måten yrkesutøveren møter enkeltmennesker og grupper på er avgjørende for å kunne yte tjenester og hjelp. Å vise respekt, åpenhet, tillit og omsorg krever etisk klokskap og et bevisst, profesjonelt forhold til egne motiver og verdier. Forholdet mellom brukerens/klientens selvbestemmelse og bruk av makt og tvang er særlig kompliserte temaer.

Det er viktig også på et overordnet politisk nivå, å forstå viktigheten av nok ressurser og opplæring. Barnevernet forvalter noen av de lovene som er mest inngripende i menneskers liv, og det er avgjørende at dette skjer på en rettferdig, åpen og gjennomtenkt måte. Fordi barnevernet har adgang til å intervensere overfor familier gjennom ulike former for veiledning, men også gjennom tvangstiltak, involveres barnevernet i intime og personlige relasjoner som bryter barrieren mellom den private og offentlige sfære. Gjennom dette settes sensitive prosesser i spill, og rører ved fundamentale eksistensielle og emosjonelle livsbetingelser som enhver er innvevd i (Kroken, 2012:7).

Min egen interesse for temaet oppsto da jeg var i praksis i Bærum barneverntjeneste våren 2013. Jeg møtte både barn som var plassert i fosterhjem, og deres foreldre som hadde mistet omsorgen. Jeg var også med på å akutt plassere barn. Dette gjorde sterkt inntrykk på meg, og jeg har siden tenkt mye på hvilke etiske dilemmaer saksbehandlerne må hankses med hver eneste dag. Kanskje fordi jeg selv er mor, så ble blikket mitt særlig rettet mot foreldrene og hvordan de ble ivaretatt (eller ikke ivaretatt) i disse meget opprivende situasjonene.

Tittelen på oppgaven min "makten, æren og samvittigheten" henspiller på en tenkt sirkel i relasjonen mellom barnevernsarbeideren og foreldrene. Barnevernsarbeiderens makt til å

gripe inn i det private, foreldrenes ære som settes på spill ved en omsorgsovertagelse, og samvittigheten til barnevernsarbeideren idet han eller hun foretar store og viktige avgjørelser som får store konsekvenser, og likevel kanskje aldri vil føle seg helt sikker på om konklusjonen var den rette.

1.2 Problemstilling og avgrensning

En fremtredende utfordring for saksbehandlere i barnevernet i forbindelse med en omsorgsovertagelse er å både stå fast ved sin beslutning, og samtidig ivareta foreldrene på en god og respektfull måte. Barnevernet har på den ene siden bestemt at det er til barnets beste å flyttes. På den annen side er de lovpålagt å følge opp foreldrene – både fordi det i seg selv er viktig, og fordi det indirekte er av stor betydning for barna.

På bakgrunn av overnevnte tema, har jeg kommet frem til følgende problemstilling:

Hvilke utfordringer innebærer det for en saksbehandler i barnevernet å skulle ivareta foreldrene i forbindelse med en barnevernssak som går til omsorgsovertagelse?

Jeg vil altså konsentrere meg om de sakene som går til omsorgsovertagelse. Utfordringen man som barnevernsarbeider har i forhold til foreldrene gjelder selvsagt gjennom hele prosessen av en barnevernssak, men etter min mening er det i forbindelse med og etter en omsorgsovertagelse at hensynet til foreldrene blir aller mest tydelig og tilspisset.

Jeg kommer ikke til å forsøke meg på løsningsforslag, men ønsker altså å se nærmere på noen av de dilemmaer barnevernsarbeideren kommer opp i i forbindelse med en barnevernssak som går til omsorgsovertagelse, samt hvilke temaer en bør være særlig oppmerksom på. Dette vil jeg drøfte med bakgrunn i eksisterende forskning og litteratur på feltet. Jeg vil drøfte problemstillingen opp mot det biologiske prinsipp, begrepene klientifisering og stigmatisering, samt den vanskelige dobbeltrollen mellom makt og hjelp.

Problemstillingen handler om saksbehandler og dennes utfordringer, og det er derfor dette perspektivet jeg hovedsakelig har benyttet meg av i drøftelsen. Begrepene saksbehandler, sosialarbeider og barnevernsarbeider benyttes som variasjon, men omhandler det samme.

1.3 Oppgavens oppbygning

Kapittel 2 tar for seg metode. Her gjør jeg kort rede for denne oppgavens metode og generell metodekritikk. Dernest redegjør jeg for mitt teoriutvalg. I kapittel 3 utdypes jeg noen sentrale begreper, samt gir en rask gjennomgang av de mest aktuelle lovene som mitt tema omfattes av. Kapittel 4 er en kombinasjon av teori og drøfting hvor jeg veksler mellom å presentere aktuell litteratur på området, og å drøfte den fortløpende (se metodekapittelet for en nærmere forklaring av hvorfor jeg har valgt denne fremgangsmåten). Kapittel 5 inneholder en avsluttende oppsummering.

2 Metode

Metode er redskapet vårt i møte med noe vi vil undersøke (Dalland, 2007:83), og således en beskrivelse av vår fremgangsmåte i arbeidet med en problemstilling.

I denne oppgaven benytter jeg litteraturstudie som metode. Her samler man ikke inn data selv (primærdata), men benytter seg av informasjon som allerede er innhentet av andre (sekundærdata). Diskusjonen tar utgangspunkt i hva andre har skrevet i bøker, rapporter, artikler og lignende. En slik fremgangsmåte for kunnskapsinnhenting har en fordel ved at eksisterende forskning, undersøkelser og litteratur kan danne utgangspunkt for en faglig interessant drøfting av problemstillingen. Ulempen er at man ikke selv får hentet inn nøyaktig den informasjonen man ønsker seg for å belyse sin problemstilling. Ved å benytte allerede innhentet data, kan man risikere å benytte data som egentlig var ment til et annet formål og dermed er litt på siden av ens eget prosjekt (Dalland, 2007).

2.1 Teori integrert i drøftingen

I en litteraturstudie er det, slik jeg ser det, både nødvendig og mest hensiktsmessig å bruke litteraturen som en del av verktøyet i selve drøftingen. Selv om det nok er mest vanlig å gjennomgå teorien i en egen del, har jeg i denne oppgaven funnet ut at å la litteraturgjennomgangen stå for seg selv vil løsrive bakgrunnen for drøftingen på en unaturlig måte. Jeg har derfor valgt å veksle mellom å presentere litteratur og drøfte fortløpende, fordi jeg finner det mer ryddig, logisk og hensiktsmessig. I en litteraturstudie kan det nemlig være vanskelig å sette et like skarpt skille mellom teori og drøfting som man ville gjort dersom man selv foretok en empirisk undersøkelse. Av den grunn gjennomgår jeg ikke litteraturen i et eget teorikapittel, men lar den heller inngå som en slags sparringspartner for min egen drøfting av temaet og problemstillingen.

2.2 Metodekritikk

En svakhet med litteraturstudie som metode kan være at litteraturen som benyttes ofte er sekundærlitteratur. Dette innebærer at teksten som diskuteres er bearbeidet og presentert av en annen enn den opprinnelige forfatteren. Litteraturen som benyttes kan således være oversatt og tolket av en annen forfatter og dermed kan det opprinnelige perspektivet endre seg (Dalland, 2007). En annen svakhet kan være at jeg i mitt litteratursøk legger egen

forforståelse til grunn, og således allerede der foretar en siling og derigjennom en tolkning av hva som er viktig og relevant for temaet. Jeg har i all hovedsak benyttet norsk litteratur til denne oppgaven. Dette kan ansees som en svakhet fordi jeg på den måten kan risikere å gå glipp av ny og relevant forskning fra andre land. Likevel er nok oppbygningen av barnevern og måter det praktiseres på veldig ulikt fra land til land, og all den tid det er norske forhold jeg i dette tilfellet ønsker å undersøke, så har jeg altså med vilje begrenset meg til litteratur som er skrevet om norske forhold.

2.3 Teoriutvalg

Litteraturen jeg bruker i denne oppgaven består av lærebøker, fagbøker, artikler og i hovedsak to doktoravhandlinger. Jeg har gjort søk i Diakonhjemmets elektroniske arkiv, samt i BibSys og Idunn. Søkeord som er benyttet sammen og i kombinasjon, er blant annet barnevern, makt, omsorgsovertagelse, barnets beste og det biologiske prinsipp. Jeg har benyttet et rikt utvalg av litteratur, for å forsøke å få innblikk i problematikken fra mange ulike sider.

Doktoravhandlingen til Tor Slettebø fra 2009 – “Foreldres medbestemmelse i barnevernet” er en studie av foreldres erfaringer med individuell og kollektiv medvirkning. Den ligger litt til siden for mitt tema, men har likevel mye stoff som er relevant. Slettebø er opptatt av noe av det samme, nemlig ivaretagelsen av biologiske foreldre etter en omsorgsovertagelse. Der hans perspektiv imidlertid er mer fra foreldrenes side, ønsker jeg å se det mer fra saksbehandlerens side. Slettebø skriver mye om empowerment og medvirkning, og har undersøkt foreldrenes erfaringer med dette – da særlig i en brukergruppe som ble opprettet i forbindelse med hans studie. Mange av foreldrenes erfaringer med barnevernet, deres uttalelser og følelser om egne historier er aktuelle også for min oppgave, fordi jeg tror at de representerer noen felles viktige opplevelser hos foreldre som har mistet omsorgen for sine barn.

Den andre doktoravhandlingen jeg benytter som bakteppe, er “Behind closed doors” av Åse Vagli fra 2009. Hun har inntatt det motsatte perspektivet av Slettebø, og undersøker gjennom deltagende observasjon på et barnevernkontor, saksbehandlerens opplevelse av egen yrkesutøvelse og hva som ligger til grunn for deres valg. Avhandlingen tydeliggjør kompleksiteten og de mange motsetninger som ligger nedfelt i det kulturelle mandatet om å verne barnet og regulere familien. Vagli er også opptatt av de implisitte kulturelle “tatt-for-gittheter” som i stor grad regjerer norsk barnevernsarbeid og som utgjør de normative

tenkemåter og det implisitte kunnskapsgrunnlaget som klienter blir evaluert ut fra. Deler av denne avhandlingen er interessant for mitt tema, fordi den viser mye av saksbehandlerne profesjonelle makt i det mandatet de er satt til å forvalte.

Både NOU 2000:12 “Barnevernet i Norge” og NOU 2012:5 “Bedre beskyttelse av barns utvikling” har vært brukt for å få kunnskap om emnet, sett fra de politiske myndigheters side. Av forfattere forøvrig, vil jeg særlig trekke frem Greta M. Skau, Elisabeth Backe-Hansen, samt Vigdis Bunkholdt og Mona Sandbæk som relevante kilder for meg. Alle disse har skrevet flere bøker og artikler om barnevernet og dilemmaene i det.

3 Begreper og lovgrunnlag

Jeg vil her gå kort igjennom noen av de viktigste begrepene og lovene som mitt tema omfattes av. Jeg ser både til norske og internasjonale lover og konvensjoner, samt yrkesetiske retningslinjer og forskrifter.

3.1 Barnets beste

Barnets beste er et grunnleggende prinsipp som er regulert flere steder. I FNs barnekonvensjon artikkel 3, står det:

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

Dette utdypes nærmere i Lov om barneverntjenester av 1992, i § 4-1:

Ved anvendelse av bestemmelsene i dette kapitlet skal det legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet. Herunder skal legges vekt på å gi barnet stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen.

Hva som er barnets beste er imidlertid ikke definert, men har vært diskutert i mange sammenhenger og på mange arenaer. Det vil være så godt som umulig å kunne finne én klar og universell definisjon på hva som faktisk er barnets beste, i og med at hvert barn er unikt og at behov vil endre seg over tid (Bunkholdt og Sandbæk, 2012). I tillegg kommer at hva et samfunn anser som barnets beste vil variere med kultur, religion, etnisitet og historisk tidsramme. Dette ser man også på det norske barnevernets utvikling gjennom tidene, fra Lov om forsømte barn av 1896 (senere kalt Vergerådsloven), Lov om barneverntjenester av 1953, og frem til dagens gjeldende lov fra 1992. Pendelen (og diskusjonen) har svingt frem og tilbake mellom satsing på tiltak i familiene, institusjonstiltak og fosterhjem, og mer eller mindre fokus på det biologiske prinsipp.

Ifølge Barnevernlovens § 4-1 skal imidlertid barnets beste være utgangspunktet for de beslutninger som fattes – og herunder skal det legges vekt på å gi barnet stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen. I familier som er i kontakt med barnevernet, kan dette se ut som to gjensidig utelukkende mål – idet barnets beste kan bli skadelidende hvis man samtidig skal ta hensyn til kontinuitet i omsorgen (Bunkholdt og Sandbæk, 2012).

3.2 Det biologiske prinsipp

Det biologiske prinsipp er en annen av grunnverdiene i samfunnet vårt, og danner grunnlaget for den rettslige reguleringen av forholdet mellom foreldre og barn. I FNs barnekonvensjon artikkel 7 heter det blant annet at barn så langt det er mulig har rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem. I artikkel 9 heter det videre at staten skal garantere for at barn ikke blir skilt fra sine foreldre mot sin vilje. I Den europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 8 understrekes retten til respekt for privatliv og familieliv, og at det ikke skal skje noen inngrep av offentlig myndighet i utøvelsen av denne retten – unntatt når dette er i samsvar med loven, blant annet for å beskytte helse eller moral.

Det biologiske prinsipp kommer klart til uttrykk i forarbeidene til både barneloven og barnevernloven, selv om det ikke står eksplisitt i teksten. I NOU 2000:12 sies det at det er en del av vår samfunnsordning at foreldre oppdrar og sørger for sine egne barn, og det primære utgangspunktet er at barn skal vokse opp hos sine biologiske foreldre. Dette synet er imidlertid muligens i ferd med å nyanseres og spesifiseres noe. Departementet uttalte i Odelstingsproposisjon (Ot.prp.) nr. 69 (2008-2009) at når foreldre ikke innehar ressurser til å skape forutsigbarhet og stabilitet for barnet må det biologiske prinsipp vike for barnets beste. Der det er motsetninger mellom barnets behov for trygghet og omsorg, og foreldres behov og ønsker, må barnets behov settes foran foreldrenes.

I 2012 fikk regjeringen overlevert rapporten ”Bedre beskyttelse av barns utvikling” fra det såkalte Raundalenuutvalget, som på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet hadde foretatt en utredning av det biologiske prinsippets anvendelse i barnevernet. Utvalget skulle både belyse de vanskelige problemstillingene barnevernet står overfor i sitt arbeid, samt vurdere dagens lovgivning i forhold til barnets rettssikkerhet (NOU 2012:5). Et av forslagene i rapporten er innføringen av et nytt prinsipp definert som prinsippet om utviklingsfremmende tilknytning.

3.3 Omsorgsovertagelse

Omsorgsovertagelse er en sterk inngripen i barnets og foreldrenes liv, og innebærer et brudd med grunnsynet om at barn skal vokse opp hos sine foreldre. Det biologiske prinsipp er likevel tatt hensyn til idet omsorgsovertagelse bare kan vedtas når det er nødvendig dersom

barnet er i en uholdbar situasjon, og ved at en omsorgsovertagelse i utgangspunktet skal være midlertidig og at foreldre og barn som hovedregel har krav på samvær.

Omsorgsovertagelse innebærer altså at barneverntjenesten flytter barnet ut av hjemmet og overtar omsorgen for det. Plassering kan skje som et hjelpetiltak dersom ikke andre hjelpetiltak har ønsket effekt, jf. bvl § 4-4, men også som en omsorgsovertagelse dersom kriteriene i §§ 4-8 eller 4-12 er tilstede. I tillegg er det anledning til å iverksette akuttvedtak, jf. blant annet §§ 4-6 og 4-25.

Omfang og årsaker til omsorgsovertagelse kan variere, men hovedårsaken til at barnevernet overtar omsorgen for et barn er at foreldrene ikke gir god nok omsorg eller god nok beskyttelse, slik at barnets liv og helse står i fare. Et grunnleggende trekk ved omsorgssvikt og overgrep er mangel på erkjennelse av og respekt for barnets behov, og prioritering av egne behov fremfor barnets (NOU 2012:5).

Det finnes ulike alternativer når det gjelder plasseringssted ved omsorgsovertagelse, blant annet fosterhjem, institusjon og behandlingsinstitusjon. I akutte tilfeller er ofte et midlertidig beredskapshjem løsningen i første fase (Bunkholdt og Sandbæk, 2012).

I 2006 ble det tatt inn en presisering i bvl § 4-6 om at barneverntjenesten kort tid etter en omsorgsovertagelse skal kontakte foreldrene med tilbud om veiledning og oppfølging.

3.4 Etiske dilemmaer

Ordet etikk kommer av det greske ordet ethos, som betyr sedvane, skikk eller livsstil. Som fagdisiplin kan man si at etikken er en del av filosofien, men etikk er også noe vi alle sysler med i hverdagen (Nordby, 2013). Carson og Kosberg (2011) utdyper forskjellen på moral og etikk. Disse begrepene brukes ofte om hverandre i dagligtalen, men mens moral betegner de verdiene eller normene som vi praktiserer og forholder oss til, så er etikk å reflektere over disse.

Ifølge Eide og Eide (2004) oppstår det et etisk dilemma når normer og verdier vi er pålagt å følge står i konflikt med hverandre. I tillegg til profesjonsetiske normer og verdier og

juridiske regler og retningslinjer, så kommer de allmenmoralske verdiene og våre egne personlige holdninger. Nordby (2013:28) sier at man står overfor et etisk dilemma når man må velge mellom minst to uforenelige handlingsvalg overfor én eller flere andre personer, og når ingen av valgene virker som det opplagte riktige.

Barnevernsarbeideren vil kunne komme opp i flere dilemmaer i forbindelse med en omsorgsovertagelse. Ett handler om å balansere mellom det biologiske prinsipp og tilknytning som overveiende viktig for barns utvikling i de tilfellene disse ikke eksisterer sammen. Et annet handler om det etiske dilemmaet det kan være å skulle gå inn i intimsfæren til en familie og overstyre dennes autonomi og privatliv. Et tredje oppstår for barnevernsarbeideren i den vanskelige rollen som en profesjonell som både har makt til å overta omsorgen for barna, men samtidig skulle støtte og hjelpe foreldrene i og etter overtagelsen. Rollen mellom makt og hjelp kan være motsetningsfylt og vanskelig (Skau, 2003).

For profesjonsarbeidere som jobber med sårbare og utsatte mennesker, er det ekstra viktig å ha et bevisst og selvkritisk forhold til sine egne etiske vurderinger. Men det er også viktig at vurderingene er basert på fornuft og veloverveide begrunnelse, ikke bare emosjonelle holdninger eller intuisjon. Og selvom etisk refleksjon ikke kan følges av en bruksanvisning, så er det avgjørende at alle som jobber med mennesker har et bevisst forhold til etikk.

Spesielt innenfor utfordrende sosialt arbeid som barnevernsarbeid, der det ikke bare kan være ytterst diskutabelt hva som er riktig og galt, men der etiske vurderinger i stor grad farger handlingspraksiser, er det viktig å være oppmerksom på etiske utfordringer (Nordby, 2013: 23).

4 Drøfting

Jeg vil i dette kapittelet altså se nærmere på tre områder som vil kunne skape dilemmaer for saksbehandleren i forbindelser med en omsorgsovertagelse. Det første er avveiningene mellom det biologiske prinsipp og hensynet til barnets beste. Det neste er om klientifisering og stigmatiseringen man som saksbehandler kan stå i fare for å gjøre seg skyldig i, og til slutt vil jeg drøfte saksbehandlerens vanskelige dobbeltrolle mellom makt og hjelp.

4.1 Det biologiske prinsipp og hensynet til barnets beste

Det biologiske prinsipp og hensynet til barnets beste, kan på mange måter begge sees på som universelle, og som regel er det å vokse opp hos sine biologiske foreldre også det som er barnets beste. Det biologiske prinsipp er en av grunnverdiene i samfunnet vårt, og er regulert både i den Europeiske menneskerettighetskonvensjon og i FNs barnekonvensjon. EMK artikkel 8 slår fast retten til respekt for familielivet. I barnekonvensjonen heter det at barnet har rett til å bli kjent med og få omsorg fra sine foreldre, og ikke bli vilkårlig skilt fra dem. I enkelte familier er det likevel sånn at de to prinsippene ansees som gjensidig utelukkende, og barnet må da flyttes. Barnevernarbeiderens dilemmaer oppstår nettopp i dette spenningsfeltet, når én av de to må få forrang over den andre, og det er barnevernarbeiderens skjønnsutøvelse som i siste instans blir avgjørende for utfallet. Dette skjønnnet er i sin tur avhengig av den enkelte saksbehandlers erfaringer og verdier, og er således ikke et prinsipp som vil kunne sikre likebehandling. Det er også uklart i hvilken grad dette overhodet er mulig, all den tid barnets beste ikke er en fast definert størrelse, men avhengig av tid, sted, kultur, økonomi, alder og kontekst forøvrig.

4.1.1 Det biologiske prinsipp tolket ulikt

Hvis man forholder seg helt konkret til begrepet biologisk, så handler det om de “blodsbånd” og slektskap som er mellom foreldre og barn. Foreldrene skaper barnet - både fysisk og sosialt - og man kan kanskje si det slik at den fysiske skapelsen representerer det biologiske prinsipp, mens den sosiale skapelsen er den som utgjør det som skal være barnets beste.

Foreldrenes nære og eiemessige forhold til sine barn er ikke vanskelig å begripe. De aller fleste foreldre ønsker sine barn det beste, men ikke alle evner å gi dem det.

Tor Slettebø (2008a) sier at forståelsen av barnets beste påvirkes av det faglige ståstedet. Tolker man begrepet fra et psykologisk perspektiv, vil barnets grunnleggende behov og utvikling tillegges vekt. Barn har behov for omsorg og beskyttelse, en stabil relasjon til voksne, og mulighet for å gi og få kjærighet. Men begrepet barnets beste kan også sees fra et mer juridisk perspektiv. Barnevernlovens vilkår for når omsorgen kan overtas, er for eksempel mer spesifisert enn at inngrepet kan foretas ”når barnets beste tilsier det”, jf. § 4-12. Grunnen til dette ligger først og fremst i legalitetsprinsippet, eller prinsippet om likhet for loven. Omsorgsovertagelse er et så stort inngrep at vilkårene for dette må være så tydelige som mulig i loven. Hvis ikke, ville for mye bli overlatt til barneverntjenestens skjønn (Sandberg, 2003).

De ulike ståstedene for tolkning viser hvilke motsetninger som kan ligge i begrepet om barnets beste. På den ene siden skal barnet sikres stabile og gode relasjoner til voksne når foreldrene ikke makter det. På den andre side skal barnet ha en tilknytning til biologiske foreldre (Slettebø, 2008a). Slettebø påpeker videre at med unntak av prinsippet om barnets beste, er det mye som taler for at prinsipper som det biologiske prinsipp, det mildeste inngreps prinsipp, prinsippet om frivillighet og hjelp til selvhjelp i hovedsak ivaretar foreldrenes interesser, og ikke barnas.

Backe-Hansen nyanserer også det biologiske prinsippet, og skriver at begrepet kanskje egentlig dreier seg om foreldrenes rettigheter – all den tid det først blir aktuelt når foreldrene motsetter seg en omsorgsovertakelse. Barneverntjenesten vil nok sjelden forsøke å overtale foreldrene til å ikke plassere et barn dersom de selv ønsker det. Ei heller med det biologiske prinsippet som begrunnelse. I så henseende kan man si at det biologiske prinsipp settes til side til fordel for prinsippet om barnets beste (Backe-Hansen, 2004:223).

4.1.2 Biologi på tross av omsorgsovertagelse

Når det likevel fattes et vedtak om omsorgsovertagelse, så er det fordi barnevernet og Fylkesnemnda anser dette for overordnet å være til barnets beste. Prinsippet trumfer altså den biologiske tilknytningen i selve avgjørelsen om hvor barnet skal bo, og hvem som skal ha hovedomsorgen for det. Likevel er det viktig at barnevernet er bevisst på betydningen av den biologiske tilknytningen mellom foreldre og barn. Den vekten man tillegger den biologiske tilknytningen, kan få betydning på mange områder også etter en omsorgsovertagelse.

Fastsettelse av samværsordning og dennes omfang er ett eksempel. En mulig tilbakeføring til de biologiske foreldrene er et annet. Så lenge barnet ikke er adoptert, så er det biologiske foreldre som har det juridiske foreldreansvaret. I tillegg kommer argumentet om at barnet kan trenge den biologiske familien å falle tilbake på ved overgangen til voksenlivet (Sandberg, 2003). Begreper som “opphav” og “røtter” er stadig mer omsegripende i vår kultur, og mange unge som av ulike årsaker ikke har vokst opp hos sin biologiske familie vil i voksen alder ønske å finne den.

I tillegg begrenser ikke alltid det biologiske aspektet seg til utelukkende foreldre. Det kan også handle om kontakt med eldre eller yngre fortsatt hjemmeboende søsken, besteforeldre eller andre slektninger som kan være av stor betydning for alle parter. På den annen side er det helt klart tilfeller hvor barnet også trenger ro for å finne seg til rette og knytte seg til sin nye familie, og hvor mye kontakt med biologisk familie kan virke forstyrrende på dette.

4.1.3 Oppfølging av biologiske foreldre

Samtidig som det biologiske aspektet bør vektlegges også i etterkant av en omsorgsovertagelse av hensyn til barnet, så vil man også kunne argumentere for at dette bør gjøres av hensyn til foreldrene. Kanskje betyr prinsippet om biologisk tilknytning mer for foreldrene enn for barna, ihvertfall hvis det er snakk om små barn. Barnet er den voksnes “kjøtt og blod”, og den voksne har et helt konkret forhold til både unnfangelse, svangerskap og fødsel. Mange foreldre vil oppleve en dyp eiefølelse til sine barn, og det å bli skilt fra dem kan oppleves som meget traumatisk. Tor Slettebø skriver at foreldre som får barn plassert på fosterhjem eller institusjon som oftest reagerer følelsesmessig på separasjonen fra barnet, og at dette både gjelder frivillige plasseringer og tvangsplasseringer. Adskillelsen kan oppleves ulikt, men kjente reaksjoner er fortvilelse, savn, sinne, sorg, maktesløshet og usikkerhet. Mange føler seg devaluert som foreldre og mennesker (Slettebø, 2009:61).

Som nevnt tidligere, så har barneverntjenesten et lovpålagt krav om å tilby oppfølging og veiledning av biologiske foreldre etter en omsorgsovertagelse. Dette kom inn som en presisering av barnevernloven i 2009. Barnevernsarbeideren, som først har sørget for å følge prinsippet om barnets beste ved å gå inn for en omsorgsovertagelse, skal altså i neste omgang sørge for at det biologiske prinsipp likevel holdes oppe, gjennom å ivareta det plasserte barnets biologiske foreldre. I høringsuttalelsene til presiseringen av § 4-16, stilte blant annet Landsforeningen for barnevernsbarn seg svært positive til forslaget, og pekte på at mange

barn har dårlig samvittighet for å ha sviktet foreldrene og synes det er vanskelig selv å få hjelp hvis ikke foreldrene får det (Bunkholdt og Sandbæk, 2012:233).

Det er imidlertid ikke tvil om at det i en del saker kan være et konfliktfylt forhold mellom barnevernstjenesten og foreldrene etter en omsorgsovertagelse. Etter min mening er det likevel viktig at barnevernsarbeideren ikke gir opp kontakten med foreldrene. Hun eller han vil i de fleste tilfeller være det mest aktuelle bindeleddet mellom barn og foreldre, både når det handler om samvær, i utøvelsen av deres foreldreansvar, og med tanke på en mulig senere tilbakeføring. Selv i de tilfellene hvor tilbakeføring ikke synes aktuelt, bør barneverntjenesten strekke seg langt for å hjelpe til med å opprettholde en kontakt mellom dem. I de tilfeller der konfliktnivået er for høyt til at det er mulig for saksbehandler å hjelpe foreldrene, både bør og skal barneverntjenesten videreformidle kontakt med øvrig hjelpeapparat.

Slettebø (2008) påpeker at hensynet til barnevernets primærbruker og barnets beste i de fleste tilfeller kan ivaretas ved å tilstrebe et godt samarbeid med foreldrene.

4.2 Klientifisering og stigmatisering

Det å komme i kontakt med barnevernet, og da kanskje særlig hvis man ikke selv har bedt om det, setter en i en rolle som klient. Denne nye rollen kan komme brått og uventet og medføre ulike implikasjoner både følelsesmessig, sosialt og praktisk. Status og selvforståelse forandres, og en ny identitetsplattform må skapes.

4.2.1 Fire trekk i en klientifiseringsprosess

Greta Skau (2003) beskriver fire viktige trekk ved det å bli klient, som jeg mener også er høyst relevante for foreldre som mister omsorgen for sine barn. Det første er overgangen fra subjekt- til objektstatus. Fra å være herre i eget hus, den som selv bestemmer over eget liv, handler, vurderer og tar avgjørelser – blir man plutselig gjenstand for andres vurderinger og avgjørelser. Disse andre er i dette tilfellet saksbehandlere i barneverntjenesten. Deres handlinger kan være forsøk på hjelp og støtte, men de kan også virke overgripende og undertrykkende.

En annet trekk Skau peker på, er at det skjer en avprivatisering, nemlig ved at private anliggender blir gjort gjenstand for innsyn og intervensjoner fra det offentlige, her barneverntjenesten. Hvordan vi oppdrar våre barn og hva som skjer innenfor husets fire vegger, er for de fleste et privat anliggende. Dersom man kommer i barnevernets søkelys, skal dette være åpent og gjenstand for vurdering fra vilt fremmede mennesker. Noen skal kanskje komme på varslet eller uanmeldt hjemmebesøk, de ser hvordan forholdene i hjemmet er, hvordan familien samhandler, om det er rent og ryddig og om det er et hjem i overensstemmelse med det storsamfunnet har bestemt er passelig og godt nok.

Et tredje trekk som Skau skisserer, er at det skjer en endring fra å være en person til å bli et kasus, noe som innebærer at ens egen situasjon og utfordringer blir sammenlignet og kategorisert sammen med andre lignende saker. Det skjer altså en generalisering av det spesielle. Dette har også Åse Vagli beskrevet tydelig i sin doktoravhandling fra 2009. Hun beskriver hvordan saksbehandlerne på et barnevernkontor samtalte seg i mellom om klientene. Det var generaliserende og typiske beskrivelser av avvikende mennesker, som levde livene sine i strid med det hun kaller klassiske, norske middelklasseverdier. Klientene ble satt i bås i en språklig form, og deres individuelle utfordringer og beveggrunner for å ha havnet i barnevernets søkelys forsvant, og ble forsøkt forklart med en tilhøren til en bestemt kategori mennesker.

Den fjerde viktige forandringen er at klientrollen medfører en overgang fra normalitet til avvik (Skau, 2003). Alt som er annerledes enn majoritetens type livsløp, vil kunne sees på som avvikende. Det å bli fratatt omsorgen for sine barn er helt klart ikke noe de fleste opplever, og vil således være avvikende – både sett fra innsiden og fra utsiden. Man er ikke lenger som alle andre familier.

4.2.2 Foreldrenes skamfølelse og samfunnets stigmatisering

Et viktig aspekt ved omsorgsovertagelsen er hvordan foreldrene opplever det skamfullt å miste omsorgen for sitt barn. Kontakten med barnevernet oppleves som stigmatiserende fordi foreldre i en slik situasjon bryter med en av samfunnets mest sentrale normer, nemlig verdien av at barn skal vokse opp sammen med sine foreldre (Slettebø, 2009). Å bli fratatt sine barn fordi man ikke selv er i stand til å håndtere dem, er i vårt samfunn ansett som et avvik. Skam handler ikke om gode eller onde intensjoner, men om relasjoner. I et samfunn hvor det å

oppnå noe og lykkes er en verdimelessig akse, vil det å ikke oppnå noe være en moderne kilde til skam. Opplevelse av skam kan dreie seg om å ikke oppnå det forventede (Frønes, 2001).

Skammen og stigmatiseringen går hånd i hånd, men der man kan si at skammen er noe selvopplevd hos det enkelte individ – så er stigmatiseringen en prosess individet utsettes for fra utsiden, fra samfunnet. Stigmatisering er ifølge Erving Goffman én eller flere diskrediterende egenskaper som diskvalifiserer et menneske fra sosial aksept (Goffmann, 1963). Han pekte på tre ulike typer stigma; det kroppslige (fysiske deformiteter), det personlige (karakter, tro, legning, osv) og det som har med etnisitet og rase å gjøre. Foreldre som blir fratatt omsorgen for sine barn vil komme inn under den andre typen, idet storsamfunnet antar at de har noen egenskaper som er dårlige når de ikke er istand til å ta vare på egne barn. Stigmatiseringsprosessen fører til at vi ikke behandler dem som 'normale' foreldre.

By definition, of course, we believe the person with a stigma is not quite human. On this assumption we exercise varieties of discrimination, through which we effectively, if often unthinkingly, reduce his life chances (Goffmann, 1963:15).

For barnevernsarbeideren er det essensielt å forsøke å motvirke denne følelsen av skam hos foreldrene og også å motvirke stigmatisering av foreldrene. For det første, så er det en verdi i seg selv – og også en oppgave nedfelt i FO's yrkesetiske grunnlagsdokument – å vise klienten verdighet og respekt. I tillegg er det slik at en marginalisering av foreldrene med en ensidig forståelse av at det er de som er årsak til barnas problemer, kan bidra til at de ekskluderes fra arbeidet med å løse problemene. Dette kan i sin tur føre til mangel på innflytelse i situasjonen, og kan skape en ytterligere følelse av avmakt og umyndiggjøring.

Familiene som er i kontakt med barnevernet kjennetegnes ofte – men langt fra alltid - av vanskelige levekår fra før av, og opplever kanskje allerede en form for skam og stigmatisering på grunn av en marginalisert livssituasjon. Når de så mister omsorgen for eget barn, vil dette lett kunne ende i ensomhet og isolasjon, og en dårlig spiral av dårlig selvbilde etterfulgt av mer stigma.

4.2.3 Barnevernets kategorisering av egne klienter

Faren for stereotype oppfatninger av barn og kanskje særlig foreldre i barnevernsaker vil ofte være tilstede, og særlig i de mange tilfellene hvor saksbehandler og familien kommer fra ulike sosiale klasse, kulturell- og erfaringsmessig bakgrunn (NOU, 2000:12).

Åse Vagli har merket seg dette i sin doktoravhandling fra 2009, hvor hun i sitt feltarbeid blant annet studerte barnevernsarbeidere og deres ubehag og dilemmaer i det deres daglige arbeid. Blant annet la hun merke til at barnevernsarbeiderne sjelden undret seg over hvem klientene deres egentlig var, eller hvordan og hvorfor de hadde endt opp som nettopp dét. Raskt ble klientene (foreldrene) tatt for gitt som 'typiske', med negative karakteristika som 'slike' mennesker har. Hun så at saksbehandlerne benyttet et språk og en stempeling av foreldrene som i sin tur ble en skjult mal implisitt brukt til å karakterisere og typebestemme klientene (Vagli, 2014:111). Med andre ord; selv barnevernsarbeiderne stigmatiserte sine klienter og hadde et implisitt fokus på avvik i sin interne omtale av foreldrene. Vagli mener at hennes analyser av de interne samtalene på barnevernskontoret viser at dramatiserende, typifiserte og negative fortellinger ofte kommer i forgrunnen (ibid).

Torborg Aalen Leenderts, på sin side, ser kategorisering som noe som kan være både nødvendig og nyttig – både for sosialarbeideren og for klienten. Kategoriseringen (som man nok kan anse som en form for stigmatisering) kan hjelpe i dette tilfellet barnevernsarbeideren, til å utvikle strategier som setter denne bedre i stand til å reagere adekvat i bestemte situasjoner (Leenderts, 1997:29). Det å kategorisere er en helt menneskelig tilbøyelighet, som hjelper enhver til å sortere verden omkring seg og hanskes med den på en rimelig måte. I profesjonell sammenheng er kategorisering både nyttig og nødvendig for å kunne utvikle gode teorier og metoder i møtet med mennesker. Man må imidlertid ikke la kategoriseringen føre til at man overser individet og dets personlige livssituasjon. Saksbehandlerens erfaringer med kategorier og diagnoser må alltid kobles med refleksjon rundt hvert enkelt tilfelle, for å unngå at avgjørelser fattes på bakgrunn av 'rutine' (ibid).

Ifølge FOs yrkesetiske grunnlagsdokument, ligger det en sterk forpliktelse til å behandle den enkelte klient individuelt. Samtidig ligger det i byråkratiets natur et krav om at enkeltmennesket og dets behov må reduseres til noen enklere kjennetegn som passer inn i dette systemets kategorier. Dette viser et av de grunnleggende dilemma saksbehandlerne i barnevernet er fanget i. Dilemmaet ligger i forholdet mellom det Lipsky (1980) kaller

identifisering og fremmedgjøring. Identifisering innebærer å yte hjelp og tjenester fra person til person, noe som oppfordrer til mellommenneskelig samhandling, hensynsfullhet, omsorg og ansvarlighet. På den annen side er denne hjelpen eller tjenesten formidlet gjennom et byråkrati som oppfordrer til distansering og likebehandling innenfor et begrenset handlingsrom og med begrensede ressurser hvor omsorg og ansvar må tilpasses disse betingelsene (Havnen m.fl., 1998:15).

4.3 Den vanskelige dobbeltrollen mellom makt og hjelp

Som system er barneverntjenesten gitt makt til å definere hva som er god nok omsorg for barn, og enhver barnevernsarbeider bør være seg svært bevisst den makten som ligger i denne muligheten. De sitter på et mandat til å gripe inn i familiers privatsfære når barns omsorg, trygghet og mulighet til utvikling ikke ansees tilstrekkelig ivaretatt, ref. bvl § 4-12, m.fl. De har også makt til å definere både problemet og løsningen – både på normativt, organisatorisk og mellommenneskelig grunnlag.

Greta Skau er en av flere som har vært særlig opptatt av forholdet mellom makt og hjelp, som en sosialarbeider svært ofte befinner seg i – så også en barnevernsarbeider. Som tidligere nevnt, er det få yrkesgrupper som har større makt inn i et så sårbart og privat område av menneskers liv. Skau definerer makt ved hjelp av Max Weber som sjansen til å få gjennomslag for sin vilje i en sosial relasjon, uavhengig av hva denne sjansen beror på. I denne forståelsen kan makt både brukes til å hjelpe og til å skade (Skau, 2003:44). Hjelperegnet kan også ha flere betydninger, blant annet avhengig av om det er privat, altruistisk hjelp – eller som i dette tilfellet; en profesjonell og lært hjelperolle.

I en barnevernsak som går til omsorgsovertagelse, har barnevernsarbeideren en tydelig dobbeltrolle som en som både skal yte hjelp og som samtidig har makt. Og begge disse rollene utspiller seg både overfor barnet og overfor foreldrene. Saksbehandleren skal altså forvalte minst fire ulike roller overfor familien: Makt og hjelp overfor foreldre; og makt og hjelp overfor barnet eller barna. I tillegg kommer selvsagt alle de andre rollene involvert i en barnevernssak.

4.3.1 Ulike typer makt

Ifølge Murray Ryburn (1996) kan vi se den makten en sosialarbeider utøver, på tre måter. Disse vil jeg mene også gjelder for saksbehandlere i barnevernet, og er for det første rolle-/statusmakt, dernest personlig makt, og tilslutt kunnskapsmakt. Rolle- og statusmakten springer ut av saksbehandlerens mandat fra lovverket. Hun eller han har gjennom sin rolle og sin status og sitt yrke makt til å ta store valg som får enorm betydning for de familiene det gjelder. Ved omsorgsovertagelser er det saksbehandleren som fremmer saken for Fylkesnemnda, og også den som foreslår hyppigheten og omfanget på samvær. Gjennom sin saksbehandling og –fremstilling har vedkommende altså en betydelig definisjonsmakt. Familien blir beskrevet, muligens på en generaliserende måte, og passende tiltak foreslås.

Personlig makt er den makten saksbehandleren har ut fra personlige egenskaper og særtrekk. Man kan for eksempel tenke seg at dette varierer med anisennitet, alder, kjønn, etnisitet, kroppslig fremtoning og kanskje til og med sosial status. Den profesjonelle makten er kunnskapsmakten, og er der på bakgrunn av den teoretiske kunnskap og utdanning som saksbehandler har. Alle disse formene for makt er mer eller mindre usynlige, men svært viktige å være bevisst på for saksbehandleren. Å være åpen, ærlig og tydelig på at makten er skjevfordelt, kan være et stykke på vei i å minske risikoen for maktmisbruk og -overgrep.

Slettebø skriver i sin doktoravhandling at mange brukere har følt seg krenket, presset og umyndiggjort i møtet med hjelpeapparatet. Barnevernssaker utspiller seg mellom aktører med et asymmetrisk maktforhold – som regel i barnevernets favør. Også han mener at makt kan sees på to måter, nemlig makt over og makt til. Makt kan altså også være en kilde til empowerment og autonomi (Slettebø, 2008b). Gjennom sin forskning på foreldre som var fratatt omsorgen for sine barn, søkte han å finne ut noe om deres erfaringer med medvirkning i egen sak – både kollektivt og individuelt. En del av dette handler selvsagt om makt og i hvilken grad barnevernsarbeideren makter å gi foreldrene styrke til motmakt i den sårbare situasjonen de befinner seg i. For at det er en i utgangspunktet svært skjev maktfordeling hersker det liten tvil om. Det er alltid profesjonell makt tilstede i møtet med den enkelte klient (Slettebø, 2008b).

Makten kan også anta mer skjulte former. Slettebø nevner begrepet abdisering hos fagfolket. I spenningen mellom foreldrenes medvirkning og behovet for å beskytte barnet, kan barnevernsarbeideren komme til å resignere, noe som igjen kan føre til at foreldrene sitter

igjen med en følelse av skyld for egen skjebne (Slettebø, 2008b). Også gjennom taushetsplikt og individualisering kan det skje en form for skjult maktbruk ved at foreldrene tror de er alene i verden om å oppleve en tilsvarende situasjon.

4.3.2 Makt, tvang og medvirkning

Slettebø påpeker at en dikotom fremstilling av forholdet mellom foreldres medvirkning og et barneperspektiv, kan ha en slagside. En slik forståelse kan bidra til å overse foreldrenes behov for hjelp og støtte – særlig i forbindelse med omsorgsovertagelser der foreldrene ikke er enige med barnevernet. Det å gi foreldrene bedre oppfølging og hjelp kan være helt nødvendig for at de i sin tur skal kunne medvirke til at den nye situasjonen blir til barnets beste. Foreldre som er fratatt omsorgen for barna sine blir ofte overlatt til seg selv med de vanskelige følelsene som de opplever i en slik situasjon. De kan være usikre på sine rettigheter og plikter når barna ikke skal bo hjemme. Barnevernet må ta høyde for at foreldrene i slike situasjoner opptrer irrasjonelt og at de har problemer med å akseptere hva som har skjedd. Ofte tolkes fortvilte foreldre som vrage og lite samarbeidsvillige, og kan mangle en alternativ tolkning – som for eksempel at det handler om et forsøk på motmakt (Slettebø, 2008a og b).

Tvang og medvirkning er heller ikke nødvendigvis gjensidig utelukkende i omsorgsovertakelser. Selv om foreldre ikke har beslutningsmyndighet når det gjelder avgjørelse av spørsmålet om hvorvidt barnet skal bo hjemme eller ikke, kan de likevel medvirke i mange av de andre beslutningene som må gjøres. Omsorgen for barna utvikles gjennom omsorg for foreldrene. Når foreldrene fortsatt har et begrenset foreldreansvar er det viktig at de blir kjent med innholdet i dette, slik at de kan fortsette å utøve sitt foreldreskap også etter omsorgsovertagelsen. Slettebø har funnet at familieråd kan være en modell som er et godt egnet hjelpemiddel for å bli enige om hva som ligger i foreldreansvaret i hver enkelt sak (Slettebø, 2009:30). Idealet for medvirkning i barneverntjenesten er i følge Slettebø videre et partnerskap mellom brukerne (her foreldrene) og saksbehandlerne. I praksis betyr dette flere ting: Foreldrene skal få informasjon om rettigheter, organisering av tjenester og hjelpetilbud. Både foreldrenes erfaringer og saksbehandlerne fagkunnskaper skal legges til grunn. Ansvar skal deles, og løsninger skal forhandles frem. Foreldrene skal, så langt det er mulig, få valgmuligheter og innflydelse, og det er åpenhet om maktforskjeller (ibid.)

4.3.3 Erkjennelsen av makt

Som barnevernsarbeider har man stor definisjonsmakt som representant for majoritetens syn på hva som er godt og riktig i barns oppvekst og oppdragelse. Vagli peker på mange aspekter av denne makten. Hun opplevde at barnevernsarbeidernes bedømmelse av hva som er godt nok foreldreskap til dels baserer seg på en form for av moralsk overlegenhet, en oss-og-dem-tenkning, og hvilke farer som kan ligge i et annerledes familieliv. Sensitiviteten for annerledeshetens årsaker ble ofte skjøvet til side fordi det ble for vanskelig å håndtere (Vagli, 2009). Som saksbehandler i barnevernet blir det imidlertid viktig både å se foreldrene som eksperter på eget barn, og samtidig benytte egen fagkunnskap om barns generelle utvikling. Foreldrene vil antagelig lett kunne bli passive, idet de føler barnevernsarbeideren som eksperten, den med fagkunnskap og profesjonalitet, som har et system bak seg, og som således må vite best. Barnevernsarbeiderens manglende erkjennelse av egen maktposisjon kan bidra til insensitivitet overfor klienters avmakt (Rugkåsa, 2014:65).

Slettebø og Nortvedt (2006:210) gjengir filosofen John Ladd som konkluderer med tre komponenter i ansvarlig maktbruk:

1. Realisme: Være oppmerksom på de sanne konsekvenser av ens handlinger og unnlater.
2. Ansvarlighet: Være klar over og i stand til å gi forklaring vedrørende ens maktbruk.
3. Hensiktsmessighet: Å ha et spesifikt mål som makthandlingen er rettet mot, og ikke utøve makt bare for maktens skyld.

Disse tre bør også kunne oversettes til barnevernsarbeiderens hverdag. Maktutøvelsen i barnevernet har nok de beste intensjoner, men det er ikke alltid at konsekvensene er i overensstemmelse med motivene. Det er på den annen side kanskje ikke mulig å dikotomisere makten, mellom negativ og undertrykkende makt på den ene siden - og positiv, frigjørende og myndiggjørende på den andre siden. Ideelt sett bør barnevernets makt være en form for hjelp, og hjelpen en form for makt. Dette ligger i sakens natur, men blir bare innfridd dersom oppdraget og innsatsen overfor foreldrene ikke stopper etter omsorgsovertagelsen.

5 Avslutning

Jeg har i denne oppgaven ønsket å se på hvilke utfordringer det innebærer for en saksbehandler i barnevernet å skulle ivareta foreldrene i forbindelse med en barnevernssak som går til omsorgsovertagelse. Det er ingen tvil om at barnevernet har som sitt fremste mandat å sørge for barns beste, og hjelpe dem som ikke får god nok omsorg fra sine biologiske foreldre. Likevel – eller samtidig – er de lovpålagt å følge opp foreldrene under og etter en omsorgsovertagelse. Det er min antagelse at dette byr på en del utfordringer og dilemmaer, og jeg har sett nærmere på tre hovedtemaer som jeg har drøftet med utgangspunkt i saksbehandlers perspektiv.

Jeg har i drøftelsen hovedsakelig benyttet to doktoravhandlinger som på hver sin måte og med hvert sitt utgangspunkt har tatt for seg noen av disse temaene, nemlig Tor Slettebø om foreldres medbestemmelse i barnevernet og Åse Vagli om barnevernets implisitte kulturelle “tatt-for-gittheter” og hvordan klientene vurderes ut fra disse. I tillegg har jeg benyttet mye faglitteratur, både i form av bøker og artikler.

Jeg mener at alle relasjoner utgår fra posisjoner, så også den mellom barnevernsarbeideren og foreldrene. Fordi disse posisjonene er så ulike, vil saksbehandlerens arbeid alltid stå i fare for å bli et maktovergrep. En avklaring av denne posisjonsmakten i relasjonen er derfor essensielt for å kunne gi rom for ekte anerkjennelse, empati og tillit – som i sin tur kan virke myndiggjørende overfor foreldrene og derigjennom hjelpe barna.

Derfor tror jeg at det er viktig for saksbehandlere i barnevernet å være sin makt bevisst. De står med mandat til totalt og grunnleggende å forandre en families liv. De er pålagt å følge loven og i dette hjelpe barn som ikke får den omsorgen de trenger og har krav på hos sin biologiske familie. Samtidig er det etter min mening helt essensielt at man ikke blir så profesjonell i sin yrkesutøvelse at man glemmer å være et medmenneske. Gjennom utdannelsen til sosialarbeider lærer man på et vis å heve sitt personlige engasjement til profesjonalisme. Faren er at man da kan komme til å glemme at teorier og arbeidsredskap bare er hjelpeverktøy – som ikke i seg selv gjør jobben.

Som Lars Uggerhøj har sagt:

Kommunikationsteorier kan give et spektrum af viden og muligheder, men kan ikke kommunikere. Helhedssyn og systematiske arbejdsmodeller kan være huskesedler, men ikke tænke og handle. Kun socialarbejdernes personlige engagement og væremåde kan gøre elementerne brugbare for borgerne (Uggerhøj, 1996:262).

Jeg vil håpe at utdannelsen i sosialt arbeid vil legge enda mer vekt på akkurat dette i fremtiden. Jeg vil også mene at det gjelder for andre yrker enn saksbehandlere i barnevernet. De fleste klienter man vil komme i kontakt med har sammensatte utfordringer, og det vil nesten alltid være mennesker rundt dem som også må sees og tas hensyn til. Det å klare å balansere hensyn til ulike mennesker med ulike ståsteder og ønsker innenfor én og samme sak, mener jeg er noe som er relevant for enhver sosialarbeider.

Litteraturliste

Backe-Hansen, E. (2004). *God nok omsorg. Riktige beslutninger i barnevernet*. Oslo: Kommuneforlaget.

Barnekonvensjonen. *FNs konvensjon om barns rettigheter (1989)*. Hentet 5. mars 2014 fra: http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Barneloven. *Lov av 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre*.

Barnevern 2012 (2013). Oslo: Statistisk Sentralbyrå. Hentet 3. mars 2014 fra: <http://ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/barneverng/aar/2013-06-26>

Barnevernloven. *Lov av 19. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester*.

Bunkholdt, V. og M. Sandbæk (2012). *Praktisk barnevernarbeid*. 5. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Carson S. G. og N. Kosberg (2011). *Etikk. Teori og praksis*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Christiansen, Ø., K. Havnen og T. Havik (1998). *Mellom vern av barn og støtte til foreldre*. Skriftserie nr. 1/1998. Bergen: Barnevernets utviklingscenter på vestlandet.

Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. 4. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eide, T. og H. Eide (2004). *Kommunikasjon i praksis. Relasjoner, samspill og etikk i sosialfaglig arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Frønes, I. (2001). *Skam, skyld og ære i det moderne*. I: Wyller, T. (red.). *Skam*. Bergen: Fagbokforlaget.

Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey, USA: Prentice-Hall Inc.

Kroken, R. (2012). *Forvandling av ansvar. En utvidet casestudie av barnevernarbeideres handlingsbetingelser i velferdsstaten*. Avhandling (dr. philos). NTNU, Trondheim.

Leenderts, T. A. (1997). *Person og profesjon. Om menneskesyn og livsverdier i offentlig omsorg*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.

Nordby, H. m. fl. (2013). *Etikk i barnevern*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

NOU 2000:12. *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

NOU 2012:5. *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Rugkåsa, M. (2014). Ubehaget i det godes tjeneste. I: Ohnstad, A., Rugkåsa, M., Ylvisaker, S. (red.). *Ubehaget i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ryburn, M. (1996). Myndiggjøring og fagfolks rolle ved plassering av barn. I: Sandbæk, M. og G. Tveiten (red.). *Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier*. Oslo: Kommuneforlaget.

Sandberg, K. (2003). *Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Slettebø, T. (2008a). *Barn og foreldres medvirkning i barnevernet – samspill og interessekonflikter*. Journal article. Diakonhjemmet Høgskole, Oslo.

Slettebø, T. (2008b). *Foreldres medbestemmelse i barnevernet. En studie av foreldres erfaringer med individuell og kollektiv medvirkning*. Avhandling (dr. polit.) NTNU, Trondheim.

Slettebø, T. (2009). *Oppfølging av foreldre med barn/ungdom plassert utenfor hjemmet av barneverntjenesten. Kunnskap og metoder i praktisk arbeid*. Rapport 1/2009. Diakonhjemmet Høgskole, Oslo.

Skau, G. (2003). *Mellom makt og hjelp. Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Uggerhøj, L. (1996). *Professionelle personligheder. I: Sandbæk, M. og G. Tveiten (red.). Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier*. Oslo: Kommuneforlaget.

Vagli, Å. (2009). *Behind closed doors. Exploring the institutional logic of child protection work*. Avhandling (dr. philos.) Universitetet i Bergen, Bergen.

Vagli, Å. (2014). *Ubehag i barnevernsarbeid. I: Ohnstad, A., Rugkåsa, M., Ylvisaker, S. (red.). Ubehaget i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsarbeidere (2010). Oslo: Fellesorganisasjonen. Hentet 10. mars 2014 fra: https://www.fo.no/getfile.php/01%20Om%20FO/Hefter%20og%20publikasjoner/Yrkesetisk_2011_lav%281%29.pdf